

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА МОДЕЛЬ СВІТУ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

*Гурбанська Світлана Олександрівна,**канд. філол. наук, доц., докторант**Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

У статті розглянуто наукові здобутки у вивченні постмодернізму як сучасного типу художньої комунікації; узагальнено й систематизовано різні наукові підходи до вивчення постмодерністської моделі світу в художньому дискурсі; окреслено основні риси постмодерністської моделі світу; уточнено змістовий об'єм поняття "інтертекстуальність"; розглянуто постмодерністський художній дискурс як особливий смисловий осередок лінгвокультурних концептів.

Ключові слова: постмодернізм, постмодерністська модель світу, постмодерністський художній дискурс, художній текст, інтертекстуальність, лінгвокультурний концепт.

Бурхливий розвиток постмодернізму вплинув на художню практику, розпочавши новий етап розвитку літератури. У літературознавстві термін "постмодернізм" вживається на позначення художніх текстів ХХ–ХХІ ст., в яких елітарна мова модернізму змінюється мовою, що зазнала впливу масової культури. Цей термін описує складне і доволі еkleктичне явище, сигналізує про перехід на новий якісний рівень у його зв'язку із накопиченим досвідом, здобутками попередніх культурних епох і, як трактує У. Еко, є механізмом зміни однієї культурної епохи іншою [Еко 2007, 11].

Художні тексти літератури постмодернізму функціонують в особливому лінгвокультурному просторі – у семіосфері національної і світової культури. Звертаючись до фонду існуючих текстів, на думку О.С. Переломової [Переломова 2010], письменники постмодернізму знаходять у ньому імпульси для власної творчості, а відтак – і для створення нових текстів, у яких претексти перекодовуються.

Актуальність статті визначається загальною тенденцією гуманітарної парадигми знання до когнітивно-комунікативного аналізу текстової комунікації в аспекті впливу постмодернізму на сучасну постіндустріальну комунікативну культуру, виражену в естетиці художнього мовлення.

Метою статті є узагальнення й систематизація різних наукових підходів до вивчення постмодерністської моделі світу в художньому дискурсі.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

1) розглянути наукові здобутки у вивченні постмодернізму як сучасного типу художньої комунікації;

2) окреслити основні риси постмодерністської моделі світу в художньому дискурсі.

Об'єкт дослідження становить постмодерністський художній дискурс.

Предметом дослідження є постмодерністська модель світу, репрезентована художнім дискурсом.

На сьогодні необхідними є подальші наукові пошуки у вивченні постмодерністського художнього дискурсу як лінгвосоціокультурного явища, зорієнтовані на моделювання концептосферного простору різних лінгвокультур з метою визначення їхніх ціннісних домінант, виявлення типологічних тенденцій і закономірностей та культурно зумовлених міжмовних розбіжностей вираження мовної концептуалізації світу, а також простеження типології міжконцептних зв'язків у постмодерністському художньому дискурсі.

Постмодернізм виник в умовах постіндустріального інформаційного суспільства. Цей соціокультурний феномен сформувався на теоретичній базі постструктура-

лізму, зокрема його відмові від раціонального сприйняття дійсності. Спочатку постмодернізм прийнято було розглядати як феномен філософії Франції, потім він вже стає явищем американської, а згодом і всієї західноєвропейської культури й літератури, для якого характерним є використання художніх стратегій попередніх культурних епох.

Основні постулати постмодернізму сформувалися наприкінці 60-х рр. та були пов'язані з критичною рефлексією філософських і соціокультурних контекстів цивілізації [Грицанов, Можейко 2001, 198]. Парадигма постмодернізму полягає в єдності соціокультурних, соціодискурсивних і соціоантропологічних параметрів. Соціокультурні особливості містять такі характеристики картини світу, як деканонізація умовностей, ризоматичність, переоцінка цінностей та відмова від бінарних опозицій. Соціодискурсивні ознаки вказують на використання особливих технік і прийомів зображення дійсності: багаторівневість організації, "подвійне кодування", цитатне поєднання несумісного, техніка бриколажу, гібридизація жанрів, авторське маскування; інтертекстуальність, лудичне освоєння дійсності (гра з текстом, гра з читачем), нелінійність тощо). Соціоантропологічні риси зображають роль особистості в суспільстві – тілесність, відмова від суб'єкта, множинність "я" [Стуліна 2011, 18].

Постмодернізм змінив традиційне ставлення до знака як єдності означуваного й означувального, перетворивши його на симулякр – копію істини й реальності. Відтак постмодерністський художній дискурс базується на синкретизмі хаосу і космо-су – "Хаосмосу". У децентрованому просторі постмодернізму, у якому світ є хаосом, не існує ні доміанти, ні периферії, поняття "центр" зникає. Для постмодернізму властивими є гібридні художньо-словесні форми, перехрещення прийомів елітарної та масової літератури, симулятивність, поліжанровість тощо. Він використовує будь-які засоби для руйнації стереотипів, включаючи читача у безкінечну гру децентрації; вміщує комплекс текстів, побудованих на запереченні логоцентричного світосприйняття; зорієнтований в першу чергу на інтертекстуальність.

Постмодерністський художній дискурс як лінгвосоціокультурне явище відтворює ризоматичну модель світу з її мінливістю, іманентністю, міфопоетичністю, фрагментарністю, ірраціональністю, гіперсимволічністю, амбівалентністю й інтертекстуальністю. Саме роль останньої є визначальною в організації постмодерністського художнього дискурсу: маркуючи його, ця текстова категорія включає в нього інші тексти і в такий спосіб створює особливий семіотичний простір, у якому культурні знаки співвідносяться з фоновими знаннями і специфікою мовної свідомості.

Поняття інтертекстуальності є загальноживим у текстологічній теорії постмодернізму, "де сама ідея текстуальності невіддільна від інтертекстуальності і ґрунтується на ній. Смісл тексту можна розуміти, лише взявши до уваги увесь дискурс, у який вміщений цей текст" [Переломова 2010, 3].

Концепція інтертекстуальності пов'язана з ідеєю неокласичної філософії про активне значення соціокультурного середовища у процесі смислорозуміння і смислородження. Під інтертекстуальністю розуміємо "сукупність формотвірних і смислотвірних взаємодій різноманітних вербальних і невербальних текстів, основною ознакою якої є кратне прочитання тексту, нарощування смислів у місці порушення його лінійного розгортання" [Шаповал 2010, 13], а також "включення у текст або

цілих інших текстів з відмінним суб'єктом мовлення, або їхніх фрагментів у вигляді маркованих чи немаркованих, змінених чи незмінених цитат, алюзій і ремінісценцій" [Арнольд 1999, 346].

Інтертекстуальність розглядається нами як феномен, врахування якого є запорукою розуміння смислу художнього тексту. Ця текстова категорія (як вихідний принцип текстотворення) виражається не лише на міжтекстовому, а й на внутрішньотекстовому рівні; вона є структурною ознакою художніх текстів літератури постмодернізму, яка "в процесі функціонування забезпечує прирощення смислу художнього твору" [Переломова 2010, 9], формуючи у такий спосіб його історико-філологічний контекст. Включення у текст фрагментів з інших текстів, зокрема особливості функціонування інтертекстів та інтертекстуальних зв'язків визначаються стратегією автора. При цьому володіння фоновими знаннями (історичний, соціальний, культурний, географічний аспекти тощо) сприяє адекватному сприйняттю художнього тексту.

Проголошена Р. Бартом [Барт 1989] "смерть автора" базується на розмиванні категорії авторства і відмові від орієнтації на оригінальність. Автор не є джерелом творчого процесу, він – лише елемент інтертекстуальної гри. При цьому текст набуває автономного статусу і є цілком незалежним від надтекстового детермінанта. Отже, аналіз інтертекстуальних зв'язків постмодерністського художнього дискурсу є способом вираження авторської моделі світу.

Проявами інтертекстуальності у художніх текстах літератури постмодернізму є алюзії, цитати, ремінісценції, епіграфи, імена, заголовки, пародіювання, ритміко-синтаксичні паралелі, переказ чужого тексту, вміщений у новий твір тощо. Інтертекстуальність, яка пронизує усі мовні рівні постмодерністського художнього дискурсу, дає змогу розглянути текстову концептосферу як складову мовної картини світу, що існує у свідомості носіїв мови і знаходить вираження в художньому дискурсі.

Вивчення специфіки постмодерністського художнього дискурсу як особливого смислового осередку лінгвокультурних концептів пов'язується з його особливими культурними конотаціями і суттєвим прагматичним потенціалом, що актуалізує фонову інформацію, апелюючи у такий спосіб до культурної пам'яті. При цьому гіперрецептивність постмодерністського дискурсу виявляється у його всеоб'ємній рецепції фактів із культурно-історичного дискурсу не лише окремого етносу, а й всього людства. Як наслідок, художні тексти стають еkleктичним явищем, "набуваючи вигляду "попури" з текстів попередніх культурних епох" [Усовська 2003, 38].

Постмодерністський художній текст є гетерогенною структурою, що має вихід в інші тексти; це цілісна комунікативна, когнітивно-концептуальна й семіотична єдність, що позначена інтертекстуальними зв'язками. Він репрезентує лінгвокультурні концепти, які проявляють у тексті індивідуально-авторські асоціації, що виникають на основі традиційних значень мовних одиниць. Дослідження властивостей і характеристик концептів постмодерністського художнього дискурсу є на часі надзвичайно актуальним і становить значний інтерес для науковців. Лінгвокультурні концепти художніх текстів літератури постмодернізму розглядаються нами як ментальні утворення, що реалізуються мовними засобами.

Текстоцентричний підхід до аналізу мовної об'єктивації лінгвокультурних концептів у зв'язку з концептуальною цілісністю постмодерністського художнього дискурсу

та його художніми концептами дає змогу визначити особливості мовної концептуалізації світу різних етносів. Натомість зіставно-типологічний підхід до аналізу мовного матеріалу сприяє виявленню типологічних тенденцій і закономірностей та культурно зумовлених міжмовних розбіжностей вираження мовної концептуалізації світу, простеженню типології міжконцептних зв'язків у постмодерністському художньому дискурсі з метою моделювання концептосферного простору різних лінгвокультур.

Перспективи подальших наукових досліджень: моделювання концептосистем українського, російського й англійського постмодерністського художнього дискурсу з метою виявлення ціннісних домінант кожної окремої лінгвокультури.

Гурбанская С. А., канд. филол. наук, доц., докторант

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Постмодернистская модель мира в художественном дискурсе

В статье рассмотрены научные достижения в изучении постмодернизма как современного типа художественной коммуникации; обобщены и систематизированы различные научные подходы к изучению постмодернистской модели мира в художественном дискурсе; очерчены главные черты постмодернистской модели мира; уточнен содержательный объем понятия "интертекстуальность"; рассмотрен постмодернистский художественный дискурс как особая смысловая ячейка лингвокультурных концептов.

Ключевые слова: постмодернизм, постмодернистская модель мира, постмодернистский художественный дискурс, художественный текст, интертекстуальность, лингвокультурный концепт.

Hurbanska S. O., Ph.D., Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Postmodern World Model in Belles-Lettres Discourse

In this article scientific achievements in studying of postmodernism as a modern type of artistic communication are viewed; various scientific approaches to the study of postmodern world model in belles-lettres discourse are generalized and systematized; the basic features of postmodern world model are outlined; the thematic volume of the term "intertextuality" is clarified; postmodern belles-lettres discourse is viewed as a peculiar semantic cell of linguocultural concepts.

Key words: postmodernism, postmodern world model, postmodern belles-lettres discourse, belles-lettres text, intertextuality, linguocultural concept.

Література:

1. *Арнольд, И. В.* Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / Ирина Владимировна Арнольд. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1999. – 444 с.
2. *Барт, Р.* Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Роланд Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
3. *Переломова, О. С.* Интертекстуальність в українському художньому дискурсі : структурно-семантичний і стилістичний аспекти: автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. С. Переломова. – К., 2010. – 34 с.
4. *Приходько, А. М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолий Николаевич Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
5. *Стуліна, М. В.* Німецький постмодерністський дискурс : лінгвоконцептуальний і лінгвопоетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Стуліна Мар'яна Василівна. – Одеса, 2011. – 265 с.
6. *Усовская, Э.* Постмодернизм в культуре XX века / Элина Аркадьевна Усовская. – Минск : Изд-во БГУ, 2003. – 63 с.
7. *Шаповал, М. О.* Стратегії інтертекстуальності та гра свідомостей у сучасній українській драмі : автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.06 "Теорія літератури" / М.О. Шаповал. – К., 2010. – 36 с.
8. *Эко, У.* Заметки на полях имени розы / Умберто Эко. – СПб. : Symposium, 2007. – 94 с.
9. *Энциклопедия.* Постмодернизм / Сост. : А.А. Грицанов, М.А. Можейко. – Минск : Интерпресервис, Книжный дом, 2001. – 1040 с.

Стаття надійшла до редакції 12.05.14

ОЗНАКИ АКЦЕНТНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ДІЄСЛІВ НА *-АТИ* НА ТЛІ ФОРМУВАННЯ НИМИ ВИДОВИХ ПАР

Задорожний Василь Богданович,

канд. філол. наук, ст. наук. працівник

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні

Національної академії наук України

Стаття присвячена дослідженню помітного в сучасному українському літературному мовленні явища хитання наголосу в дієсловах на *-ати* типу *ску́бати*, *сьо́рбати*, *штúрхати* тощо, що відображає й сучасна лексикографія. Яка його природа, напрям та історична перспектива? На переконання автора, такого роду акцентна нестабільність відображає перехідний стан акцентних характеристик дієслів цього типу, зумовлений змінами в граматичній системі сучасної української мови внаслідок розвитку в ній категорії дієслівного виду.

Ключові слова: доконаний / недоконаний вид; кореневий, суфіксальний наголос; первісне, вторинне наголошення.

У сучасній українській мові досить помітним є явище хитання наголосу в дієсловах на *-ати* типу *ску́бати* і *скуба́ти*, *сьо́рбати* і *сьорба́ти*, *штúрхати* і *штурха́ти* тощо. Можна припустити, що це явище в них є наслідком якихось процесів, про характер і напрям яких із певністю можна буде говорити лише після виявлення внутрішнього механізму, що його породжує. Ми піднімаємо проблему, що досі не була предметом аналізу в українському мовознавстві; скажемо більше: наврайд чи вона була навіть помічена й усвідомлена як власне проблема. Звичайно, тут не йдеться про часткову проблему з'ясування характеру наголосу в кількох проблемних щодо наголошення дієсловах; на прикладі тих утворень, у яких ми можемо спостерігати еволюційні зміни в наголошенні безпосередньо на сучасному етапі розвитку мовної системи за даними сучасної української лексикографії: саме тут ми можемо з'ясувати природу еволюційних змін в акцентній системі сучасної мови та виявити той чинник, що спричинився до них і який, безперечно, слід шукати в самій граматичній системі мови. Спробуємо його встановити на підставі аналізу акцентної еволюції всередині групи утворень одного словотвірного гнізда, що може, на нашу думку, слугувати свого роду моделлю для розуміння цього явища серед дієслів цього класу взагалі.

У лексикографічних джерелах української літературної мови останнього часу префіксальні утворення одного кореня *відскіпа́тися* [ОС₉₄, 107; ОС₉₉, 122], *доскіпа́тися* [ОС₉₄, 195; ОС₉₉, 223], *наскіпа́тися* [ОС₉₄, 408; ОС₉₉, 464], *прискіпа́тися* [ОС₉₄, 602; ОС₉₉, 687] самі по собі не виявляють хитання в наголошенні, проте різний характер його в цих словотвірно тотожних утвореннях, гадаємо, таїть у собі небезпеку цього. Скажемо більше: періодично воно навіть виявляється в лексикографії, напр.: *доскіпа́тися* і *доскипа́тися* [ОС₇₇, 190], – це в джерелі, що в усіх інших випадках трактує наголошення утворень цього кореня тотожно з наведеними вище характеристиками, див.: *відскіпа́тися* [ОС₇₇, 105], але *наскіпа́тися* [ОС₇₇, 402] і *прискіпа́тися* [ОС₇₇, 604]. Додамо також, що в усіх названих джерелах суфіксальнонаголошеними також є спільнокореневі вивідне *скіпа́ти* [ОС₇₇, 698; ОС₉₄, 697; ОС₉₉, 798] і похідне *поскіпа́ти* [ОС₇₇, 578; ОС₉₄, 577; ОС₉₉, 657]. Числом своїм суфіксальнонаголошені словоформи явно переважають, однак сам характер як коре-